

NOVIJE TENDENCIJE U HISTORIOGRAFIJI U BOSNI I HERCEGOVINI

Nakon uspostave mira u BiH uočljivo je da se stanje u historiografiji u BiH jako teško mijenja. Još uvijek su prisutni stari modeli istraživanja, preovlađujući su tradicionalni pristupi, još uvijek su dominirajuće teme iz nacionanih povijesti, uz samo djelomično uvođenje socijalne historije, ali uvid u novije naslove magistarskih i doktorskih radova na nekim univerzitetima ukazuje na postepene promjene. Ipak, stanje karakterizira još uvijek velika usitnjenosti znanstvenih institucija i nedostatak zajedničkog rada.

Prije nego pokušam pokazati novije tendencije u historiografiju u BiH, htio bih kazati kako su u posljednje vrijeme na nekoliko skupova sumirani rezultati historiografije u ovoj zemlji. Posljednjih nekoliko godina u nekoliko navrata se raspravljalo o stanju historiografije u Bosni i Hercegovini, bilo na naučnim skupovima, bilo u okviru širih istraživačkih projekata posvećenih stanju historiografije na prostorima Jugoistočne Evrope. Prvo je Institut za istoriju u Sarajevu povodom 40. godina rada, u suorganizatorstvu sa Hrvatskim institutom za povijest iz Zagreba, 4. i 5. novembra 1999. organizirao međunarodni znanstveni skup pod nazivom *Historiografija o Bosni i Hercegovini 1980. – 1998.*¹ Bio je to svjetski nastavak savjetovanja održanog 11. i 12. februara 1982. godine.² Nakon toga je Odbor za istorijske nauke ANUBiH 30. oktobra 2001. organizirao naučni skup o razvoju i dostignućima historiografije u BiH od 1990. do 2000. godine.³ Otprilike u isto vrijeme (27-29. septembra 2001) u Beču je u organizaciji Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Institut für Osteuropäische Geschichte i Historischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften održan skup posvećen razvoju postkomunističkih historiografija, na kojem je bilo govora i o

Dr., viši naučni saradnik, Institut za istoriju, Alipašina 9, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, www.iis.unsa.ba; e-mail: husnijak@bih.net.ba

¹ *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, br. 29, 2000.

² *Savjetovanje o istoriografiji Bosne i Hercegovine (1945.-1982.)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH, Posebna izdanja, XCII/25, 1990.

³ *Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990-2000. godine*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2003.

razvoju historiografija na prostoru bivše Jugoslavije.⁴ Nakon toga je u Mostaru 24-26. oktobra 2003. održan skup u organizaciji Friedrich Naumann Stiftung o razvoju historiografije u BiH od 1990. do 2003. godine⁵. Konačno, u Grazu je završen znanstveni projekt i objavljen veliki zbornik o historiografiji u Jugoistočnoj Evropi nakon socijalizma, kojega je uredio Ulf Brunnbauer, a autor teksta o historiografiji u Bosni i Hercegovini je Christian Promitzer.⁶

U ovom predavanju ja ću komparirati dva pristupa: jedan je čisto historiografski i tu ću na primjeru časopisa *Prilozi*, što ga objavljuje Institut za istoriju u Sarajevu, pokazati kakve se tendencije mogu uočavati u historiografiji, s obzirom da je to jedini relevantni stručni časopis iz oblasti historijske nauke u BiH; s druge strane, pokazat ću kako se historiografski sadržaji prezentiraju u časopisima koji nisu isključivo historiografski, ali u njima susrećemo kao suradnike veći broj historičara koji pišu o različitim historijskim temama. Ovi časopisi obično imaju veću finansijsku podršku raznih institucija (ali to za ovo predavanje i nije važno). Ono što je za nas važno jeste to da ti časopisi imaju veći tiraž od stručnih historiografskih časopisa, pa sukladno tome i njihova slika prošlosti ima veći utjecaj u društvu. U okviru ovog predavanja analiziram *Status*, koji izlazi u Mostaru. Bilo bi moguće još napraviti analizu historiografskih članaka iz časopisa *Bosna Franciscana* od 2002 do 2007, te *Godišnjaka* BZK Preporod (2002-2006), ali vrijeme za ovo predavanje te onemoguća.

U drugom dijelu predavanja govorit ću o nekim historiografskim djelima, koja, s obzirom na njihovu recepciju u naučnim krugovima ili pak široj javnosti, predstavljaju odraz stanja u historiografiji u Bosni i Hercegovini. Tu ću, također, ukazati na neke polemike vođene u medijima, koje su imale namjeru biti historiografskog naučnog značaja, jer one, također, u određenoj mjeri predstavljaju odraz stanja u historiografiji. Ovdje je potrebno dati jednu napomenu, kao objašnjenje zašto je važno osvrnuti se i na takva pisanja.

⁴ *Österreichische Osthefte*. Wien: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Jahrgang 44, 2002. Dževad Juzbašić, koji je govorio o historiografiji u Bosni i Hercegovini, svoj referat je objavio i u *Prilozima*, Sarajevo : Institut za istoriju, br. 31, 2002.

⁵ *Naučni skup: Historiografija u Bosni i Hercegovini od 1990. do 2003. godine*. Sarajevo: Friedrich Naumann Stiftung, 2003

⁶ *(Re)Writing History. Historiography in Southeast Europe after Socialism*, Bd. 4, 2004, 384 S.

Naime, historiografska produkcija u BiH je veoma siromašna i glavne tendencije se ne mogu promatrati isključivo kroz napise u časopisima i ozbiljnim historiografskim knjigama, pogoto s obzirom na činjenicu da je historija na Balkanu jako dugo upotrebljavana u političke svrhe krajem 20. stoljeća, a i danas se vrlo često čine napori u tom pravcu. I danas ima jako puno «angažiranih» historiografskih tekstova u medijima preko kojih se nastoji konstruirati željena slika povijesti. Ovo je jedno posebno pitanje, koje ima veze sa tendencijama u historiografiji, mada se ne može smatrati kao temeljna orijentacija. Ali, upravo je to pojava koja je karakteristična za historiografiju u BiH od početka 1990-ih godina i nastavljena je u kontinuitetu do današnjih dana. Naime, početkom 1990-ih naglo je probuđen interes za historiju. Tada se i jedan dio historičara aktivno uključio u promoviranje novih političkih vrijednosti. Ključne teme koje su tada dominirale u historiografiji odnosile su se na razdoblje srednjega vijeka i stradanja u toku Drugog svjetskog rata. Općenito, 1990-ih je u historiografiji i javnom diskursu dominirajuće bilo pitanje žrtava, bilo da su u pitanje žrtve iz Drugog svjetskog rata, bilo da su u pitanje žrtve iz jugoslavističkog razdoblja historije Bosne i Hercegovine. Krajnji cilj tih napora je bio stvaranje naučnog historijskog opravdanja za političke poteza vladajućih elita u rješavanju jugoslavenske krize. Ipak, borbe oko vlasništva nad srednjim vijekom bile su motivirane političkim koncepcijama novih političkih elita koje su instrumentalizirale neke historičare čiji su radovi u značajnijoj mjeri finansijski sponzorirani. Zapravo, tu se ponajbolje počeo primjenjivati tzv. mit starine (tj. dokazivanje kako smo baš «mi» najstariji na ovim prostorima te kako sukladno tome mi i imamo najviše prava na ovu zemlju), sve dok kod nekih krugova (možda i kod političkih i intelektualnih) apetiti nisu porasli i dok se «naše» porijeklo nije počelo malo pomjerati dalje i tražiti čak u prehistoriji. Upravo na ovome će se mobilizirati javno mnjenje. S druge strane, primjetno je da nakon rata opada naučni interes za pitanja koja su prije toga bila u fokusu interesa i koja su bobrim dijelom bila u funkciji političkih priprema za rat – naime, opada interes za probleme žrtava iz Drugog svjetskog rata i probleme genocida. Time se sve više počinju baviti intelektualci kojima povijest nije glavno zanimanje.

Ako pogledamo sadržaj najozbiljnijeg historiografskog časopisa u BiH (*Prilozi*) onda ćemo vidjeti da je u posljednjih pet godišta tog časopisa objavljeno ukupno 66 različitih članaka, te da od toga broja najveći broj otpada na razdoblje bosanske historije u vrijeme austrougarske vladavine i Prvog svjetskog rata. Također se može primijetiti kako u ovom časopisu ima jako puno rasprava iz srednjovjekovne historije, dok su najmanje zastupljeni radovi o razdoblju bosanske historije u vrijeme Drugog svjetskog rata. Također je uočljivo da su slabo zastupljene rasprave o najnovijoj bosanskohercegovačkoj historiji (doba koje je prethodilo raspadu Jugoslavije – objavljena su dva rada, ali su i ona više prigodnoga karaktera nego ozbiljne naučne rasprave temeljene na ozbiljnim arhivskim istraživanjima). Potrebno je još jedno malo objašnjenje: u rasprave o srednjovjekovnoj historiji uvršteno je 6 rasprava sa posebno organiziranog skupa o Bilinopoljskoj abjuraciji 1203. godini, među rasprave o austrougarskom razdoblju uvršteno je 6 rasprava o Atentatu u Sarajevu 1914, a među historiografiju je ubrojano i 5 rasprava sa skupa o glavnim problemima historije Bosne i Hercegovine.

Tabelarno to ovako izgleda:

Srednjovjekovna historija	Osmanско razdoblje	Austrougarsko doba uključujući I sv. rat	Razdoblje između u dva svjetska rata	Drugi svjetski rat	Socijalističko razdoblje	Moderno doba	historiografija	Bez vremensko ograničenja	Ukupno
12	3	15	6	2	4	2	17	5	

Ono što se može kao zaključak ponuditi je slijedeće: časopis *Prilozi* je tretirao različita pitanja historije BiH ali tu postoji i nekoliko rasprava koje ne govore o historiji BiH), jako je važno da je ovaj časopis afirmirao polemičke rasprave, jer one vode razvoju historiografije, a najzastupljenije su teme iz historije BiH u doba austrougarske vladavine uključujući i Prvi svjetski rat, te rasprave iz srednjovjekovne historije Bosne.

Osim toga, može se zaključiti da među raspravama (izuzimajući članke koje smo uvrstili u rubriku historiografija, gdje smo uvrstili i one članke koji nemaju čisto teorijski karakter,

kao polemike o drugim knjigama, jer one također sadrže i načelna pitanja historiografije) dominira politička historija, a zatim socijalna, kulturna i historija svakodnevnice. Važno je napomenuti da od tema iz srednjovjekovne historije dominira problem Crkve bosanske, ali je tu i nekoliko rasprava iz ekonomske historije, posebno historije srednjovjekovnog bankarstva.

U Bosni i Hercegovini ne postoji sličan časopis koji bi se mogao komparirati sa *Prilozima*. Zbog toga ću pažnju fokusirati na mostarski *Status*, koji nije historiografski časopis, ali sadrži jako puno historiografskih rasprava. Karakteristično je da se u ovom časopisu objavljuju historiografski tekstovi koji nastoje izravno odgovoriti na savremena politička pitanja. To je činjenica koja ovom časopisu daje obilježje angažiranog časopisa. Do sada je izašlo ukupno 11 brojeva, a ja ću se osvrnuti samo na neke brojeva koji, po mom mišljenju, na najbolji način odražavaju glavne poruke ovoga časopisa.

Prije svega, u ovom časopisu je objavljeno više tematskih brojeva. Prvi ozbiljniji tematski broj je bio posvećen bauku jugoslavenstva koji kruži Bosnom i Hercegovinom⁷. Tema broja je naslovljena u obliku pitanja: Kruži li bauk Jugoslavije Bosnom i Hercegovinom? Tu je objavljeno više tekstova, između ostalog i polemika Olivera Milosavljević i Dejana Jovića o Jovićevoj knjizi o kraju Jugoslavije, a od ključnih rasprava vezanih izravno za temu broja izdvajamo tekstove dvojice historičara: jedan je Mladen Ančić, medievist, koji je do rata radio u Sarajevu, a sada radi u Zadru. Njegov članak nosi naslov *Rekonstrukcija ili de(kon)strukcija: Izgledi Bosne i Hercegovine u svjetlu iskustva raspada Jugoslavije*. Ančić svoj tekst smješta u široke teorijske okvire, pokazuje veliko poznavanje literature, on na raspad Jugoslavije 1990-ih gleda kao na proces izgradnje civilnog društva i liberalne demokracije, a civilno društvo i liberalna demokracije su se, prema Ančićevom mišljenju, mogli izgraditi jedino u nacionalnoj državi, jer je «nacionalna država ona «politička posuda» u kojoj je moguće natjecanje za društvenu moć urediti po pravilima liberalne demokracije» (str. 65). Razvijajući ovu tezu on tvrdi kako je kraj Jugoslavije logičan put stvaranja nacionalnih država, a «ključni je (...) trenutak (u raspadu Jugoslavije, op. H.K.) nastupio kada je Jugoslavija izgubila bezuvjetnu međunarodnu podršku, odnosno onoga trenutka kada je postalo jasno da

⁷ *Status* br. 2, veljača-ožujak 2004.

globalizacija i modernizacija više ne traže određene granice, već jednoobrazni oblik društvene organizacije – civilno društvo i liberalnu demokraciju (...) U tome je smislu izgradnja nacionalnih država u Sloveniji i Hrvatskoj doista bio iskorak u pravcu koji svijetu nameću današnji obrasci globalizacije i modernizacije, odnosno neophodni preduvjet za uspostavu civilnog društva i liberalne demokracije» (str. 72). Odgovarajući na pitanje u temi broja Ančićev je ključni zaključak da se BiH ne može porediti sa Jugoslavijom, zbog toga što je tokom povijesti Jugoslavija imala čvrst vanjski obruč, jer je smatrana važnim faktorom svjetskog poretka sve od 1918. do 1990-ih godina. Jugoslavija je u svom susjedstvu imala «neprijatelje» od kojih su Slovenija i Hrvatska 1918. i pobjegle u zagrljaj Jugoslaviji, što je također omogućavalo toj zemlji da preživi, dok BiH nema ni blizu takvu situaciju, jer «na granicama ima dvije države koje, na ovaj ili onaj način, kao «svoje» doživljava više od polovice njezina (tj BH, op. H.K.) pučanstva, pa bi njezina dezintegracija i pripajanje dijelova tim susjednim državama bili doživljeni kao ispunjenje najvažnijega dugoročnog političkog cilja» (str. 73). Ništa ne bi bilo sporno u Ančićevoj argumentaciji da je on prihvatio činjenicu kako se nisu raspale višenacionalne države radi stvaranja nacionalnih država (danas je u svijetu jako malo čistih nacionalnih država) nego su se raspale socijalističke višenacionalne države. Da je pošao od ove činjenice sigurno bi i njegovi zaključci bili znatno drukčiji.

Drugi historičar čiji tekst iz ovoga broja *Statusa* želim istaknuti je Ivo Lučić. On govori o tome «Je li Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom?». On nastoji pokazati kako ovo pitanje ne postavljaju suvremeni političari (BiH je Jugoslavija u malom, pa pošto se Jugoslavija raspala – onda mora i BiH) nego komunisti, koji su se stalno hvalili kako je BiH Jugoslavija u malom i to je bio integrativni faktor BiH! Ništa ni ovdje ne bi bilo sporno, jedino je problematično tumačenje tih sintagmi izvan određenog povijesnog konteksta! Ako bismo tu sintagmu pogledali u povijesnom kontekstu onda bismo mogli zaključiti kako je tačno da su komunisti tu sintagmu upotrebljavali u doba komunizma (i ona je bila faktor integracije BiH), ali inzistiranje na toj komparaciji u suvremenom kontekstu zapravo znači dezintegraciju BiH, samo malo bržu od dezintegracije Jugoslavije – zbog «vanjskog obruča» o kome je govorio Mladen Ančić.

Bilo je još važnih tematskih brojeva u ovom časopisu: Jak razlog za (ne) biti zajedno – pitanje BH identiteta (*Status* br. 4, rujan 2004), Odnos nacionalnog i građanskog u BiH (*Status* br. 6, siječanj/veljača 2005), te posebno Bosna i(li) Hercegovina – što im (ni)je zajedničko (*Status* br. 8, zima 2005-/2006). Ovdje su, također, važne rasprave Mladen Ančića (Što je Bosna bez Hercegovine) i Ive Lučića (Ima li Hercegovine? Tko i zašto negira Hercegovinu i Hercegovce?). Ključna poruka je sadržana u građenju posebnog hercegovačkog identiteta, odnosno u obnovi Hercegovine («Hercegovina rediviva»), odnosno traganje za povijesnim argumentima za konstituiranje Republike Hercegovine (str. 119). Ta tema će zaokupljati uredništvo ovoga časopisa, koje će u brojevima 9 i 10 objaviti niz tekstova o tzv. konsocijativnom modelu ustroja BiH, u kojima su sadržani i povijesni tekstovi u tom smislu.

Za ovaj je časopis još karakterističan polemički pristup nekih povjesničara. Osobito je «oštar» bio medievist Dubravko Lovrenović. Izdajamo njegovu kritiku stavova Muhameda Filipovića o bosanskohercegovačkoj historiji, posebno Filipovićevih pogleda na bosansko srednjovjekovlje sadržanih u njegovim knjigama *Historija bosanske duhovnosti* (*Status* br. 10, jesen 2006, str. 256-286). Lovrenović oštro kritizira Filipovićeve teze o bogumilstvu, ali njegov stil bježi izvan akademske razine.

U drugom dijelu predavanja skrenuo bih pažnju na neka historiografska djela i njihovu recepciju u naučnim krugovima u javnosti u BiH, jer mi se čine važnim za ocjenu stanja historiografije u BiH.

Dugo vremena je pojava knjiga Mustafe Imamovića *Historije Bošnjaka* ocjenjivana kao najveći događaj u historiografiji u BiH. Kada se knjiga pojavila mediji su o njoj pisali dugo i naširoko, bila je hvaljena, ali i kritizirana. Knjiga je dosad doživjela tri izdanja u Sarajevu, a postoji i izdanje za Sandžak. U percepciji ove knjige valja imati u vidu da se radi o sintezi povijesti jednog naroda, i ona će u tom smislu sigurno dugo ostati neprevaziđena, bez obzira na neke slabosti, koje nisu ključne u ocjeni vrijednosti jedne sinteze. To je vrijeme još uvijek prilično velike nacionalne homogenizacije u BiH, pa je i pojavljivanje ovakvih nacionalnih historija snažno medijski promovirano.

U to je vrijeme i Enver Imamović napisao knjigu *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine* (Sarajevo: Art 7, 1998). On tu polazi od *Homo bosniacusa* (Bosanskog pračovjeka) iz 120.000-60.000 godine stare ere i dolazi do problema konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini krajem 20. stoljeća. Knjiga je nastala u doba kada se jako puno u javnosti raspravljalo o konstitutivnosti naroda u BiH, a poruka ove knjige je da se ne može govoriti ni o kakvoj konstitutivnosti naroda, jer jedini konstitutivan narod su Bošnjaci «Koliko god ima historijskog opravdanja da se u Bosni i Hercegovini konstitutivnim smatraju narodi susjednih zemalja, toliko ima opravdanja da se u njima takvima smatraju Bošnjaci, odnosno Bosanci, bez obzira kojoj vjeri pripadaju» (str. 115). Imamovićeva formula je slijedeća: Iliri = Bošnjani = Bošnjaci (Bosanci) = konstitutivni narod. Na ovu Imamovićevu knjigu reagirali su Dubravko Lovrenović⁸ i Ante Škegro koji su nastojali dokazati kako je Enver Imamović mitoman. Imamović nikada nije odgovorio na njihove napise.

No, ovo je otprilike i bio kraj ovakvih pristupa u historiografiji, barem kada se radi o profesionalnim historičarima. Doduše, tokom 2006. pojavit će se jedna knjiga u kojoj će se također dokazivati ilirsko porijeklo Bošnjaka,⁹ ali je ovdje važno skrenuti pažnju na to da se na takve teze u historiografiji ne gleda sa nekom posebnom ozbiljnošću. No, zato se mediji upuštaju u promoviranje takvih ideja. Čak i islamske novine *Preporod*, glasilo Islamske zajednice BiH, od početka 2007. objavljuje Pašićev feljton pod naslovom *Predslavenski korijeni Bošnjaka*. Prema redakcijskoj napomeni u prvom nastavku, radi se o jednom poglavlju Pašićeve disertacije odbranjene u Prištini 24.5.2005. pod

⁸ Dubravko Lovrenović, Povijest i duh vremena: tri etnonacionalna pogleda u bosansko srednjovjekovlje. *Forum Bosnae*, 18/02, str. 60-84.

⁹ Ibrahim Pašić, *Kulin i Prijesda. Dva imena ilirskog porijekla u vladarskoj dinastiji srednjovjekovne Bosne*. Zenica 2006.

naslovom *Predslavenski korijeni u etnogenezi Bošnjaka s posebnim osvrtom na glasinačku kulturu*. Tada je Radoslav Katičić odbio biti član Komisije za odbranu disertacije, a kasnije je Katičić napisao i negativnu recenziju Pašićeva rada o ilirskom porijeklu srednjovjekovnog vladarskog imena Prijesda, što je bilo povod za nastanak Pašićeve knjige, koja je doživjela veliku medijsku promociju 17. novembra 2006. u Bošnjačkom institutu (a promotori su bili Muhamed Filipović, Ahmed Aličić i Abdulah Sidran). Na ovoj je promociji osmanist Ahmed Aličić ocijenio ovu knjigu izuzetno vrijednom, te naglasio da je Ibrahim Pašić «dokazao da su naši preci pretežno ilirskog porijekla što dokazuju imena dvojice srednjovjekovnih vladara čemu je teško naći protuargument. Zato treba prihvatiti mišljenje o jakim ilirskim korijenima u BiH, ali uz objektivno prihvatanje svih drugih faktora posebno migracija»¹⁰ Na ove Pašićeve teze o ilirskom porijeklu Bošnjaka reagirao je samo jedan mladi historičar u sarajevskom «Oslobođenju».¹¹ Nakon toga je reagirao Ibrahim Pašić, a svoj tekst je završio tvrdnjom kako su bošnjački politički lider Haris Silajdžić i reis-ul-ulema Mustafa ef. Cerić, koji podržavaju teze o postojanju bosanskih piramida kod Visokog »prije svega znanstvenici i doktori historijskih nauka i njihovo zanimanje za sve on što može biti za dobrobit Bosne i Hercegovine, u znanstvenom, građanskom ili bilo kojem drugom smislu, očekivano je i posve logično».¹² Osim toga, list *Preporod*, glasilo Islamske zajednice u BiH, bio je osobito aktivan u promoviranju Pašićeve knjige i teza sadržanih u njoj, što je rezultiralo štampanjem feljtona koji je počeo izlaziti početkom januara 2007. i još traje. Ovo spominjem da bih ilustrirao tezu kako još uvijek postoji interes, posebno u javnosti, za stariju historiju, mada taj interes više nije tako veliki kao prije desetak godina. No, interes za srednjovjekovnu bosansku historiju je još uvijek veoma prisutan. Tu se pojavilo nekoliko knjiga, od kojih bih posebno istakao knjige Peje Čoškovića¹³ i Dubravka Lovrenovića.¹⁴ Čošković se fokusira na problem ustrojstva Crkve bosanske u 15. stoljeću, ali se dotiče i karaktera Crkve bosanske pokazujući kako se radi o organizaciji koja je u organizacionom smislu bila posebna, ali uz utjecaje kako dvije priznate kršćanske crkve (katoličke i pravoslavne) koje djeluju na unutrašnje vjerske prilike u

¹⁰ *Preporod*, br. 23/841, Sarajevo 1. decembra 2006.

¹¹ Vuk Bačanović, Piramidomanija u BiH. «Alternativna» sramota. *Oslobođenje*, 25. januar 2007., str. 34-35.

¹² Ibrahim Pašić, Reagovanja: Tendenciozno i nekorektno. Tragom teksta «Alternativna» sramota-Piramidomanija u BiH» Vuka Bačanovića. *Oslobođenje*, 31.1.2007, str. 28.

¹³ Pejo Čošković, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2005, 560. Osvrt na Čoškovićevu knjigu, uz kritičke opaske na njegovo prihvatanje dualističkog karaktera Crkve bosanske, dao je Srećko Džaja (Srednjovjekovna Crkva bosanske u procijepu suprotstavljenih kontekstualizacija, *Status*, br. 10, jesen 2006, str. 250-255).

¹⁴ Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (Sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*. Sarajevo – Zagreb, Synopsis, 2006

Bosni, tako i različitih dualističkih pokreta koji se pojavljuju u evropskom razvijenom srednjem vijeku. Lovrenovićeve knjige, pak, u nekim krugovima je predstavljena kao kruna historiografije u BiH, a Lovrenović kao autor «kome nema premca»¹⁵ Lovrenovićeve ocjene bosanskoga srednjovjekovlja, posebno karaktera Crkve bosanske, sadržane su u ocjeni kako se radi pravovjernoj, katoličkoj crkvi, a optužbe za njezin dualistički i heretički karakter potječu uglavnom od ugarskih vladara, i to u vrijeme kada ugarski vladari nastoje zadobiti bosansku krunu.

Ovo će pitanje srednjovjekovne historije, posebno karaktera Crkve bosanske, biti predmetom polemika u medijima tokom 2006. godine, posebno u sarajevskim *Danima* i *Slobodnoj Bosni*. Ovo spominjem ne zbog namjere da u detalje analiziram stavove jednih ili drugih historičara koji su sudjelovali u ovim polemikama, nego da ukažem na to kako je posao historičara postao jako podložan ocjeni javnog mnjenja, što je prije 2000-te bilo ipak dosta rijetko. Nema napretka jedne historiografije bez ozbiljnih polemika. Međutim, pokazalo se da i za to nama nedostaje dovoljne polemičke kulture, o čemu svjedoči polemika koju su u sarajevskim tjednicima *Slobodna Bosna* i *Dani* vodili Dubravko Lovrenović i djelimično Srećko Džaja sa Nenadom Filipovićem i Ahmedom Zildžićem. Ova polemika je polučila malo naučnih efekata, jer je vođena na niskoj znanstvenoj razini i bila je suviše lična, posebno «polemika» između D. Lovrenovića i N. Filipovića, dok je A. Zildžić pokazao ne samo želju za ozbiljnim dijalogom, ali sada on nije imao ozbiljnog sugovornika, jer je D. Lovrenović nastupio suviše lično što je pokvarilo krajnji efekat koji se mogao dobiti ovom «polemikom».¹⁶

Za razliku od takvih polemika u medijima, naučni časopisi su imali drukčiju razinu polemike. Tako je, na primjer, Institut za istoriju u Sarajevu 2002. objavio jedan zbornik pod nazivom *Historijski mitovi na Balkanu*, koji sadrži nekoliko polemičkih, ali smirenih i znanstveno utemeljenih rasprava. Također, u časopisu *Prilozi* je pokrenuta posebna rubrika *Polemike*, koju su u nekoliko brojeva obilježile smirene polemike Mesuda Šadinlije iz Sarajeva i profesora Pola Kolstoa iz Osla o državnim simbolima Bosne i Hercegovine. Neke pokrenute polemike (poput one Esada Kurtovića ili Krešimira Kužića završile su i prije nego su stvarno započele, jer nije bilo spremnosti obje strane za razvijanje utemeljene polemike).

¹⁵ *Baština*, 2/2006, str. 357 (prikaz Lovrenovićeve knjige iz pera Amira Klike). Nešto umjereniju, ali veoma pozitivnu ocjenu Lovrenovićeve knjige dao je Ladislav Tadić (*Bosna franciscana*, 26/2007, str. 320-322.)

¹⁶ Polemika u kojoj su sudjelovali D. Lovrenović, A. Zildžić, S. Džaja i Jasna Šamić tekla je početkom 2006. u *Danima* (br. 449, 20.1.2006 i trajala e do br. 455). Zildžić je kasnije svoje tekstove u ovoj polemici objavio u časopisu *Znakovi vremena*, Sarajevo 2006, br. 32, str. 136-156).

Ove «polemike» u medijima i časopisu *Prilozi* pokazuju kako je u suvremenoj historiografiji zanimanje za stariju povijest vrlo prisutno, dok je zanimljivo da u ozbiljnim naučnim krugovima sve više opada interes za pitanja genocida i ratnih žrtava. Time se sve više počinju baviti intelektualci kojima povijest nije glavno zanimanje. Primjer za to je knjiga Nihada Halilbegovića o Bošnjacima žrtvama Jasenovca. U ovim se krugovima polako pokušava nametnuti rasprava o komunističkom razdoblju historije Bosne, ali kao historija patnji i stradanja. Takve rasprave se već uveliko vode u historiografijama u Srbiji i Hrvatskoj, dok u BiH takvih rasprava u historiografiji još nema. Ovdje se ne odbacuje istraživanje toga razdoblja, ali se nastoje pojedini problemi iz toga razdoblja kontekstualizirati, te ne načiniti greške kakve su činjene u historiografiji iz komunističkoga razdoblja. Konačno, samo su na Filozofskom fakultetu u Sarajevu nedavne odbranjene dvije doktorske disertacije iz ovoga razdoblja, a u Mostaru se početkom septembra 2007. očekuje odbrana još jedne disertacije iz povijesti Bosne i Hercegovine poslije 1945, ali su te disertacije lišene nenaučnih i dnevnopolitičkih dimenzija (to mogu sigurno tvrditi za dvije disertacije, čije sam rukopise imao priliku čitati).

Na kraju, neke knjige pokazuju kako politička historija nije jedini pravac u historiografiji u Bosni i Hercegovini. Nedavno je objavljena jedna knjiga o bosanskohercegovačkim vojnicima u vojsci Austro-Ugarske monarhije,¹⁷ a i lično sam u jednom knjigom tome želio dati doprinos.¹⁸

Šta ohrabruje u historiografiji u BiH? Ohrabruje povezivanje historičara iz BiH sa drugim historiografskim centrima u Evropi i svijetu. Vidljivo je to po naslovima samo nekih naučnih historiografskih skupova koji se u posljednje vrijeme drže u BiH. Mogli bismo reći kako je sve počelo konferencijom pod naslovom Uloga historijskih mitova u promjenama balkanskih društava (Sarajevo 2002), a zatim nastavljeno konferencijama o značaju 1945. u historiji BiH i susjednih zemalja (Sarajevo 2005), preko konferencije o reviziji prošlosti (Sarajevo 2006) i sada pripremamo konferenciju o nacionalnim identitetima u Bosni i Hercegovini (konferencija će se održati 2008). Zbornici sa tih konferencija su najbolji pokazatelj sazrijevanja historiografije u Bosni i Hercegovini.

Na kraju, još nešto što se trenutno dešava u Bosni i Hercegovini. Već duže vremena u BiH traje tzv. piramidomanija (traganje za bosanskim piramidama). Taj projekt ima

¹⁷ Zijad Šehić, *U smrt za cara i domovinu*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2007.

¹⁸ Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878-1918*. Sarajevo-Zagreb: Institut za istoriju i Hrvatski institut za povijest, 2003 (drugo izdanje u Sarajevu 2005).

podršku institucija vlasti, ali ne i struke. Historiografija u BiH nema nikakve veze s tim, i nijedan historičar niti arheolog se nije uključio u taj projekt (osim Ibrahima Pašića, koji podržava teze Semira Osmanagića o postojanju piramida). Ipak, to traganje za «bosanskim piramidama» probudilo je malobrojnu zajednicu bosanskih arheologa koji su počeli na sve strane pomalo iskopavati. Osobno se pribojavam da u tim iskopavanjima ne prezentiramo kao «važna» otkrića nešto što je jednake važnosti kao i «bosanske piramide» kod Visokog.

PRILOG: Sadržaj časopisa Prilozi (2002-1006)

Prilozi br. 32/2003

BILINOPOLJSKA ABJURACIJA 1203.

1. Franjo Šanjek, *Abjuracija bosansko-humskih krstajana u kontekstu heterodoksnih pokreta na kršćanskom Zapadu u 12./13. stoljeću*
2. Mladen Ančić, *Bilinopoljska abjuracija u suvremenom europskom kontekstu*
3. Elma Hašimbegović, *Prve vijesti o pojavi hereze u Bosni*
4. Milko Brković, *Diplomatičko-paleografska analiza Bolinopolske isprave iz 1203. godine*
5. Pejo Ćošković, *Interpretacija Kniewaldova kritičkog izdanja Bilinopoljske izjave*
6. Salih Jalimam, *Bilinopoljska izjava kao historijski izvor za Crkvu bosansku*

NAUČNE RASPRAVE

1. Diana Reynolds, *Kavaljeri, kostimi, umjetnost: Kako je Beč doživljavao Bosnu 1878.-1900.*
2. Robert J. Donia, *Fin-de-Siècle Sarajevo: Habsburška transformacija osmanskog grada*
3. Safet Bandžović, *Ratovi i demografska deosmanizacija Balkana 1912 . – 1941.*
4. Muhidin Pelesić, *Prilog istraživanjima propagande i kulturne politike Nezavisne Države Hrvatske u Bosni i Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskog rata*

HISTORIJSKA GRAĐA

1. Ramiza Smajić, *Dva zanimljiva berata iz prve polovine 17. stoljeća*
2. Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako, *Jedna rukopisna međmua iz kuće Slipičevića iz Mostara*

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

1. Vera Kržišnik-Bukić, *Historijske i historiografske kontraverze i dileme nacionalnog nominiranja u Bosni i Hercegovini*
2. Mustafa Imamović, *Bošnjački etnos: identitet i ime*

Prilozi br. 33/2005

NAUČNE RASPRAVE

1. Dubravko Lovrenović, *Modeli ideološkog isključivanja: Ugarska i Bosna kao ideološki protivnici na osnovi različitih konfesija kršćanstva*
2. Dejan Zadro: *Franjevačka crkva i samostan sv. Nikole u srednjovjekovnim Milima (Arnautovići kod Visokog). Kritički osvrt na dosadašnja arheološko-povijesna istraživanja*
3. Zoran Grijak, *Benjamin Kallay i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Problemi katolicizma u Bosni i Hercegovini*
4. Budimir Miličić, *Istoriografska analiza pravne regulative o djelomičnoj nacionalizaciji zemljišta seljaka u Jugoslaviji 1953-1956. godine*
5. Pål Kolstø, *Državni simboli u novim državama: znakovi jedinstva i podjele*

HISTORIJSKA GRAĐA

1. Husnija Kamberović, *Pismo mostarskoga biskupa fra Alojzija Mišića upućeno zemaljskom poglavaru Oskaru Potioreku 1913. godine*

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

1. Robert J. Donia, *Šarolikost historije*
2. Seka Brkljača, *Politika prema bosanskohercegovačkim opštinama i opštine prema politici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*
3. Sonja Dujmović, *Sporazum Cvetković-Maček i autonomija Bosne i Hercegovine u viđenju sarajevskih radikala*
4. Senija Milišić, *O razvoju nauke, prosvjete i kulture u Bosni i Hercegovini 1943.-2003. godine*

Prilozi br. 34/2005

SARAJEVO 1914. GODINE

1. *Husnija Kamberović*, Ubojstvo Franza Ferdinanda u Sarajevu 1914. - Devedeset godina poslije
2. *Zijad Šehić*, Atentat, mobilizacija, rat
3. Marc Stefan Peters, *U sjeni ubijenog nadvojvode: Karlo Tersztyánsky i Stjepan Sarkotić*
4. Sonja Dujmović, "Srpska riječ" i 1914. godina – sistem nacionalne mobilizacije
5. Indira Kučuk-Sorguč, *Prilog historiji svakodnevice: Spomenik umorstvu – okamenjena prošlost na izdržavanju stoljetne kazne*
6. Fedžad Forto, *Afere i prevare u BiH 1914.-1918.*

NAUČNE RASPRAVE

6. Dževad Juzbašić, *Die österreichisch-ungarische Okkupationsverwaltung in Bosnien-Herzegowina. Einige Aspekte der Beziehungen zwischen den Militär- und Zivilbehörden*
7. Samija Sarić - Vera Štimac, *Gdje je bila Sarajevska Hagada 1894.-1913.*
8. Edin Radušić, *Agrarno pitanje u bosanskohercegovačkom Saboru 1910-1914.*
9. Safet Bandžović, *Sovjetska "ПРАВДА" o unutrašnjim prilikama i spoljnoj politici Jugoslavije (1919.-1941.)*
10. Vera Katz, *"Ostaci građanstva" na putu izgradnje socijalizma u Bosni i Hercegovini*

HISTORIJSKA GRAĐA

1. Nedim Zahirović, *Podaci o Bosanskom ejaletu u orijentalnim rukopisima Konzularne akademije u Beču*
2. Mina Kujović, *Preписка u vezi sa vlasništvom Fethija džamije u Zvorniku 1879-1915. godine*
3. Andrej Rodinis, *Odabrani dijelovi zapisnika sa skupština Društva arhivskih radnika BiH od osnivanja do 1961. godine. (Povodom 50 godina od osnivanja Društva arhivskih radnika BiH)*

POLEMIKE

1. Mesud Šadinlija, *Jedno vještačko poglavlje o zastavi.* (Pål Kolstø , «Državni simboli u novim državama: znakovi jedinstva i podjele», Prilozi, 33, Sarajevo, 2004., str. 185-208.)
2. Pål Kolstø, *Odgovor Mesudu Šadinliji*
3. Krešimir Kužić, *Odgovor na osam primjedbi*

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

1. Latinka Perović, *Modernizacija srpskog društva – pokušaji i ograničenja*

Prilozi br. 35/2006

ČLANCI I RASPRAVE

11. Pejo Ćošković, *Fridrih II. Celjski kao pretendent na bosansko prijestolje*.....
12. A. Latif Armağan i Neşe Özden, *Procjena raznih epidemija kuge u balkanskim i zapadno-anadolskim krajevima Osmanskog carstva u 18. stoljeću*.....
13. Sonja Dujmović, *Između tradicije i modernizacije – “Bosanska vila” u prvoj godini izlaženja (1886)*.....
14. Seka Brkljača, *Stanovnici gradova u Bosni i Hercegovini 1914.-1941.*
15. Vladan Jovanović, *Interministerijalna konferencija Kraljevine Jugoslavije o iseljenu “neslovenskog elementa” u Tursku (1935)*.....
16. Denis Bećirović, *Značajnija obilježja procesa mobilizacije radne snage u industriju na području tuzlanske oblasti (1947.- 1952.)*.....

HISTORIJSKA GRAĐA

1. Vera Katz, *Nekoliko dokumenata o stvaranju državne svojine u Bosni i Hercegovini 1945-1946 godine*

POLEMIKE

1. Esad Kurtović, *Paralelna historiografija (O nekim devijacijama u historiografiji: Povodom knjige: Siniša Mišić, Humska zemlja u srednjem veku, Beograd : DBR International Publishing - Filozofski fakultet, Biblioteka Znamen, Knjiga 10, 1996.)*
2. Mesud Šadinlija, *Nepopravljivo poglavlje o zastavi (na: Pål Kolstø, Odgovor Mesudu Šadinliji, Prilozi, 34., 2005., 283-286)*

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

1. Enver Redžić: *Svijet i mi 1945. i 2005.*
2. O glavnim problemima historije Bosne i Hercegovine